

Sənubər MUSTAFAYEVA
Baş müəllim

SƏNƏDLƏRİN BIBLIOQRAFİK TƏSVİRİNDƏ MÜASİR TƏSVİR QAYDALARININ TƏTBİQİ (II MƏQALƏ)

Qeyd etmək lazımdır ki, biblioqrafik təsvirin tərtibi metodikası ilə məşğul olan hər bir şəxs bilir ki, 7.1-84 standartı biblioqrafik təsvirə dair standartların üçüncü nəslinə aiddir (7.1-69; 7.1-76; 7.1-84) və bu standart uzunömürlü olaraq 20 ilə yaxın bir dövr ərzində Rusiyanın və eləcə də Azərbaycanın kitabxanalarında tətbiq edilmişdir. QOST 7.1-69 «Biblioqrafiya və informasiya nəşrləri üçün çap əsərlərinin təsviri» standart 7 il, QOST 7.1-76 «Çap əsərlərinin biblioqrafik təsviri» standart 8 ildən artıq bir dövr ərzində kitabxanalarda tətbiq edilmişdir. Hər bir standartda yenidən nəzər salınması onların Beynəlxalq biblioqrafik təsvir qaydalarına (İSBD) uyğunlaşdırılması ilə əlaqədar idi. 7.1-76 standartı Beynəlxalq biblioqrafik təsvir qaydalarına keçid mərhələsini təşkil etsə də ciddi dəyişikliklərə görə ondan fərqlənirdi. QOST 7.1-84 standartı daha çox Beynəlxalq təsvir qaydalarına yaxınlaşdırılsa da burada bəzi prinsiplial fərqlərə yer verilmişdi [1, s.23].

Buna görə də yeni bir standartın yaradılması əsas məsələ kimi qarşıda dururdu. Bu məqsədlə 2003-cü ildə Rusiyada Standartlaşdırma, meteriologiya və sertifikatlaşdırma komitəsi tərəfindən QOST 7.1-2003 «Biblioqrafik yazı. Biblioqrafik təsvir» adlı Beynəlxalq Dövlətlərarası Standartı yaranmışdır ki, bunun da əsas məqsədi biblioqrafik yazıların mübadiləsi üçün Rusiya və Beynəlxalq kataloqlaşdırma qaydalarını biri-birinə yaxınlaşdırmaqdan ibarət olmuşdur. Bu məqsədlə əvvəlcədən bir sıra işlər görülmüşdür. Görülən işlərin əsasını QOST 7.80-2000 «Biblioqrafik yazı. Təsvirin

başlığı», «Ümumi tələblər və tərtibi qaydaları» [7] adlı müstəqil standartın tərtibi təşkil etmişdir. Burada təsvirdə biblioqrafik təsvirin başlığının tətbiq edilməsinə xüsusi yer verilmişdir.

Hazırda standartlar kompleksində eyni hüquqlu standartlar mövcuddur: təsvirin başlığına görə, biblioqrafik təsvirin tərtibinə görə. Bu komplekslərin tərkibinə bir standart da daxil edilir ki, o da elektron ehtiyatlar üçün nəzərdə tutulmuşdur – QOST 7.82-2001 «Biblioqrafik yazı. Elektron ehtiyatların biblioqrafik təsviri. Ümumi tələblər və tərtibi qaydaları». Standartın yaradılması zamanın tələbi ilə bağlı olmuşdur. Elektron sənədlərinin küllü miqdarda fondlara daxil olması məhz onların təsvirini tələb edirdi.

7.1-84 dövlət standartının yenidən nəzərdən keçirilməsi məsələsi bir neçə dəfə qaldırılmışdır. Lakin standartı tərtib edənlər yaxşı bilirdilər ki, uzun illərdən bəri bu standart əsasında ənənəvi və elektron kataloqlar yaradılmış, bir çox biblioqrafik təsvirlər həmin standartda əsaslanmışdır. Ona görə də həmin standartın yenidən işlənməsi məsələsini yubandırıldı.

XXI əsrin əvvəllərində İSBD standartları global şəkildə nəzərdən keçirildi və Rusiyadakı mütəxəssislər bu prosesdə aktiv iştirak edərək paralel şəkildə 7.1-84-cü il standartına diqqət yetirmiş və standartdakı nöqsanları aradan qaldırmağa çalışmışlar. Yeni standartın hazırlanmasına dair dövrü mətbuatda mülahizələr irəli sürülürdü. Standartın hazırlanmasında – Rusiya Kitab Palatası, Rusiya Dövlət Kitabxanası, Rusiya milli kitabxanası xüsusi rol oynamışdır. Proyektin müzakirəsində bu işdə maraqlı olan idarələrin ekspertləri də iştirak etmişlər. Yeni standart öz həcminə görə böyükdür, ona görə də onun dəqiq öyrənilməsi xeyli vaxt tələb edir.

7.1-2003 dövlət standartı özündən əvvəlki bütün standartların əvəzinə nəşr edilmişdir. Ona görə də bütün nəşr növləri üçün nəzərdə tutularaq universal standart hesab edi-

lir. Belə ki, 1980-cı illərdə yaranmış standartların bir qismi kitab, seriyalı sənədlər, normativ – texniki sənədlər, dərc edilən və dərc edilməyən sənədlər üçün (7.1-84), bir qismi ayrı-ayrı nəşr növlərinin) not nəşrlərinin təsviri, kartoqrafik nəşrlərin təsviri, audiovizual nəşrlərin təsviri və s.) nəzərdə tutulmuşdu.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, 7.80-2000 və 7.1- 2003 standartları biblioqrafik isnadların təsvirində tətbiq edilmir. Bu biblioqrafik fəaliyyətin ayrıca sahəsini təşkil edir və Beynəlxalq standartlara uyğun ayrıca bir standartın tərtib edilməsini tələb edir.

7.1-2003 standartında biblioqrafik təsvirin ünsürləri 8 sahə daxilində qruplaşdırılmışdır ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir: [8, s. 22]

Təsvirin başlığı

1.Sərlövə və məsul şəxslər haqqında məlumat sahəsi

2.Nəşr sahəsi

3.Xüsusi məlumatlar sahəsi

4.Buraxılış məlumat sahəsi

5.Fiziki xarakteristika sahəsi

6.Seriya sahəsi

7.Qeyd sahəsi

8.Standart nömrəsi (və ya onun alternativi) sahəsi və axtarış şərti

7.1-2003 standartına görə biblioqrafik təsvirin tərtib edilməsi obyektini dərc edilən sənəd növləri və müxtəlif daşıyıcılarda dərc edilməmiş sənədlər – kitablar, seriyalı və digər nəşri davam edən resurslar, not, kartoqrafik, audiovizual sənədlər və s. təşkil edir. Standartda təsvirin quruluşundan asılı olaraq birsəviyyəli və çoxsəviyyəli biblioqrafik təsvirlər müəyyən edilir.

Birsəviyyəli təsvir – birsəviyyədən ibarətdir. Bu təsvir bir hissəli sənədə, tamamlanmış çoxcildli sənədin ayrıca fi-

ziki vahidinə, həmçinin də çoxcildli sənədin bir qrup fiziki vahidinə tərtib edilə bilər.

Çoxsəviyyəli təsvir - iki və daha artıq səviyyədən ibarətdir. Bu təsvir çoxcildli sənədə (çoxcildli və ya komplekt sənədə ümumilikdə, seriyalı və ya digər ardı davam edən resurs ümumilikdə), yaxud ayrıca fiziki vahidə, həmçinin çoxhissəli sənədin bir və ya bir neçə cildinə (buraxılış, nömrə, hissə), komplekt sənədə, seriyalı və ya ardı davam edən resursa tərtib edilə bilər.

Göründüyü kimi standartın terminologiyasında dəyişikliklər edilmişdir. Birsəviyyəli təsvir – əvvəlki standartda monoqrafik təsvir adlandırılırdı.

Çoxsəviyyəli təsvir – əvvəlki standartda toplu təsvir adlandırılırdı.

Biblioqrafik təsvirin sahə və ünsürlərində dəyişiklik edilmişdir.

Əvvəla qeyd etmək lazımdır ki, əsas dəyişiklik təsvirin başlığında aparılmışdır. Burada təsvir Beynəlxalq təsvir qaydalara yaxınlaşdırılmışdır. Bir, iki, üç müəllifli sənədlərin təsvirində yalnız bir müəllif göstərilir [9, s.29].

Biblioqrafik təsvirin sahə və ünsürlərində bəzi dəyişikliklər edilmiş, yeni ünsürlər əlavə edilmişdir. Bu ünsürlər aşağıdakılardır:

Materialın ümumi əlaməti.

Nəşr haqqında paralel məlumatlar.

Nəşr haqqında əlavə məlumatlara dair məsul şəxslər haqqında məlumatlar.

Nəşriyyatçı və nəşri yayanın funksiyaları haqqında məlumatlar.

Materialın spesifik işarəsi

Açar sərlovhə.

Beynəlxalq standart nömrəsi sahəsinə dair əlavə məlumatlar.

Materialın ümumi əlamətində kvadrat mötərizə içərisində materialın növü haqqında məlumat verilir. Məsələn, xəritə, not, səsyazısı, mətn və s.

Mətnə məsul şəxslər haqqında məlumat sahəsində müəlliflərin sayının göstərilməsində də bəzi yeniliklər vardır. Bu yeniliklər Beynəlxalq təsvir qaydalarına əsaslanır. Bir, iki, üç müəllifli sənədlərin təsvirində təsvirin başlığında yalnız bir müəllif göstərilir mətnə isə müəlliflərin hamısı yazılır. Dörd, beş və daha çox müəllifli kitablar sərlovhə üzrə təsvir edilərək məsul şəxslər haqqında məlumat sahəsində yalnız birinci müəllif göstərilir, digər müəlliflər kvadrat mötərizə içərisində [və başq.] sözü altında ixtisar edilir. Əvvəlki standartda görə (7.1-84) dörd müəllifli kitabların təsvirində məsul şəxslər haqqında məlumat sahəsində müəlliflərin dördü də, beş müəlliflidə müəllifdən üçü göstərilirdi, digər müəlliflər və başqaları sözü altında ixtisar edilirdi.

Əvvəlki standartdan (7.1-84) fərqli olaraq 7.1-2003-cü il standartında sənədin nüsxəsi haqqında məlumat beynəlxalq standart nömrəsi sahəsində deyil, qeyd sahəsində göstərilir.

Beləliklə, sənədlərin biblioqrafik təsvirində müasir təsvir qaydalarının tətbiqini öyrəndikdə məlum olur ki, müasir təsvir qaydalarının tətbiqi dövlət standartlarına əsaslanır. 1969-cu ildən etibarən dövlət standartları vaxtaşırı çap edilir, onlar da təkmilləşdirilərək Beynəlxalq biblioqrafik təsvir qaydalarına yaxınlaşdırılır.

ƏDƏBİYYAT

1. Бахтурина Т.А. Новый стандарт по библиографическому описанию [Текст]: внедрению ГОСТа 7.1-2003 / Т.А.Бахтурина // Библиография.-2004.-№ 1.-С.23-36.

2. Библиотечные каталоги [Текст]: Учебник./Под ред. Г.И.Чинсковой.- Изд. 2-ое.-М.: Книга, 1977.-310 с.

3. Həsənov, M. Çar əsərlərinin bibliografik təsvir qaydaları [Mətn] /M.Həsənov, A.Abbasova, A.Əliyev.- B.: BDU nəşr-tı, 1984.-98 s.

4. Xələfov A. Kitabxanaşünaslığa giriş [Mətn]: Dərslük: (3 hissədə) : H.1-2. Kitabxanaşünaslığın nəzəriyyəsi. Kitabxana işi haqqında təlim.- B.: BDU nəşr., 2001.- 398 s.

5. Xələfov, A. Müasir kitabxanaların sosial funksiyaları / A.Xələfov // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya.- 1999.- №2.-S.16-22.

6. Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu //Azərbaycan.- 1999.- 14 mart.

7. Kitabxanaşünaslıq: (Kitabxana kataloqları): Dərs vəsaiti /A.A.Xələfovun red. ilə.-B.: BDU nəşr-tı, 1996.- 210 s.

8. ГОСТ 7.1-2000. Библиографическая запись. Заголовок [Текст]: Общие требования и правила составления.- Минск, 2000.-с.- (Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу).

9. ГОСТ 7.1-2003 Библиографическая запись. Библиографическое описание [Текст] Общие требования и правила составления: Изд.офиц.-М.:Изд-во стандартов, 2004.- 48 с.- (Межгосударственный стандарт).

10. Леликова, Н.К. Каталогизационная политика и библиографическая практика на современном этапе [Текст] /Н.К.Леликова //Библиография.-2003.- №1.-С.22-29.

11. Mustafayeva S. MARC formatının yaranması və tətbiqi [Mətn] / S.Mustafayeva //Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya.-2004.-№1.-S.75-80.

12. Sənədlərin bibliografik təsvir qaydaları haqqında [Mətn]: 7.1-84 dövlət standartı əsasında: Metodik göstəriş / Tərt.ed. M.Həsənov, A.Abbasova.-B.,1988.- 89 s.

Sanubar Mustafayeva

ПРИМЕНЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ПРАВИЛ ОПИСАНИЯ В БИБЛИОГРАФИЧЕСКОМ ОПИСАНИИ ДОКУМЕНТА

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена проблеме составления современного библиографического описания. Автор изучает тему в двух направлениях:

- 1) Стандартизация библиографического описания;
- 2) Создание новых стандартов по библиографическому описанию.